

Letecká deportace cizích státních příslušníků

*Výňatek z třinácté obecné zprávy CPT,
publikované v roce 2003*

27. Od počátku své činnosti CPT zkoumal podmínky zadržování osob zbavených svobody podle cizinecké legislativy a touto problematikou se zabývala část sedmé obecné zprávy CPT (CPT/Inf(97) 10, body 24 až 36). CPT formuloval v této zprávě některá základní pravidla týkající se použití síly a donucovacích prostředků v rámci provádění deportace zadržovaných cizinců.

28. Návštěvy, které CPT uskutečnil od uveřejnění uvedené zprávy, mu umožnily zdokonalit své poznatky o postupech spojených s leteckou deportací cizích státních příslušníků. V průběhu návštěv se CPT zaměřil na metody zahrnující nucenou deportaci s eskortou¹ a na několik případů na které byl upozorněn, především v souvislosti s úmrtím deportované osoby, s mírou používání donucovacích prostředků a/nebo tvrzeními o špatném zacházení. CPT neomezil své zkoumání pouze na postupy uplatňované při nástupu do letadla a během letu; monitoroval mnoho dalších aspektů, jako zadržování před deportací, kroky směřující k přípravě návratu zadržovaného cizince do země určení, opatření k zajištění vhodného výběru a zaškolení příslušníků eskorty, vnitřní a vnější mechanismy pro monitorování chování příslušníků eskorty při deportacích, opatření přijatá po neúspěšném pokusu o deportaci atd.

29. Aby se mohl CPT podrobněji seznámit s postupy a prostředky v průběhu deportace, obstaral si patřičné pokyny a směrnice. Zároveň získal i mnohé další dokumenty (statistiky týkající se deportace, příkazy k eskortě, zprávy o incidentech, zprávy opatřené v rámci právního procesu, zdravotní potvrzení apod.) a prozkoumal používání donucovacích prostředků v průběhu deportace. CPT rovněž provedl podrobné rozhovory v různých zemích s vedoucími útvary odpovědných za deportaci a s osobami, které měly být deportovány, z nichž některé byly vráceny do zadržovacích zařízení po neúspěšném pokusu o deportaci.

30. Po svých návštěvách vypracoval CPT několik směrnic, které by dotyčné země měly dodržovat. Aby Výbor podpořil obecné používání těchto směrnic ve všech smluvních státech, rozhodl se sestavit soubor nejdůležitějších pravidel a vytvořit k nim komentář, jak je provedeno níže.

¹ Postupy při deportaci se klasifikují podle více faktorů, jako například míra použití síly, druh použitých donucovacích prostředků, počet členů eskorty deportované osoby atd. Například v jedné z nedávno navštívených zemí se rozlišuje mezi odjezdem, při kterém není kladen žádný odpor, nuceným odjezdem bez použití eskorty a nuceným odjezdem s použitím eskorty. Nejproblematictějšími postupy byly všeobecně ty, při kterých existovala kombinace použití síly, různých donucovacích prostředků a nasazení velkého počtu příslušníků eskorty až do příjezdu deportované osoby do země určení.

Následující pravidla musí být samozřejmě chápána ve světle zásadního závazku státu neposlat osobu do země, kde existuje důvodná obava, že může být vystavena riziku mučení nebo špatného zacházení.

31. CPT uznává, že bude mnohdy obtížné a stresující vykonat příkaz k deportaci vůči cizímu státnímu příslušníku, který je rozhodnut, že zůstane na území státu. Ve světle všech pozorování CPT v různých zemích – a obzvláště na základě prozkoumání řady záznamů o deportaci, které obsahovaly tvrzení o špatném zacházení – je jasné, že letecké deportace jsou spojené s prokazatelným rizikem nelidského a ponižujícího zacházení. Toto riziko existuje jak během příprav k deportaci, tak během samotného letu; je neodmyslitelnou součástí omezujících prostředků/metod a riziko je ještě větší, když tyto prostředky/metody jsou používány ve vzájemné kombinaci.

32. Na začátku by mělo být připomenuto, že **je zcela nepřijatelné, aby vůči osobám, na které se vztahuje příkaz k vyhoštění, bylo použito fyzické násilí za účelem je přesvědčit, aby nastoupily do dopravního prostředku nebo jako trest za to, že tak neučinily.** CPT vítá skutečnost, že v navštívených zemích je toto pravidlo obsaženo v mnoha předpisech vydaných pro tuto oblast. Například některé předpisy, které CPT prozkoumal, zakazují použití donucovacích prostředků za účelem potrestání cizince kladoucím odpor, nebo použití prostředků způsobujících zbytečnou bolest.

33. Je jasné, že jednou z klíčových otázek spojených s deportací, je použití síly a donucovacích prostředků příslušníky eskorty. CPT uznává, že tito příslušníci jsou někdy nuceni použít síly a donucovacích prostředků, aby účinně vykonali deportaci, ale **síla a donucovací prostředky by měly být použity jen v nezbytné míře.** CPT vítá skutečnost, že v některých zemích se použití síly a donucovacích prostředků během deportace průběžně přezkoumává z pohledu jejich zákonnosti, přiměřenosti a vhodnosti.

34. Otázka použití síly a donucovacích prostředků začíná být aktuální v okamžiku, kdy je zadržovaná osoba puštěna z cely, ve které je držena před deportací (ať už je cela umístěna v areálu letiště, v záchytném táboře, věznici nebo policejní stanici). Postupy používané příslušníky eskorty k znehybnění osob vůči kterým mají být omezující prostředky – jako ocelová pouta nebo umělohmotné pásky – použity, si zaslouží zvláštní pozornost. Většinou jsou zadržované osoby schopny klást silný fyzický odpor bránící nasazení pout. V případě, kdy se příslušníci eskorty setkají s odporem, úplně znehybní zadržovanou osobu tak, že ji položí na zem obličejem dolů, aby jí mohli nasadit pouta. Držení osoby v této pozici, obzvláště když příslušníci eskorty tlačí svou vahou na různých místech těla zadržované osoby (tlak na hrudním koši, tlak kolena na zádech, znehybnění krku) a dotyčná osoba se tomu vzpírá, je spojené s rizikem poziční asfyxie.²

Podobné riziko existuje, když je deportovaná osoba umístěna na sedadlo v letadle, začne klást odpor a příslušníci eskorty ji za použití síly nutí předklonit se a dát hlavu mezi kolena, čímž se jí silně stlačuje hrudní koš. V některých zemích je použití síly k tomu, aby byla osoba přinucena se předklonit na sedadle v dopravním prostředku tímto způsobem zakázáno a tato metoda znehybnění osoby je povolena pouze tehdy, pokud je to naprosto nezbytné k tomu, aby byl uskutečněn konkrétní, krátký a oprávněný zákrok, jako nasazení, zkontrolování nebo sundání pout a jen po dobu nezbytně nutnou k tomuto účelu.

² Viz zejména „Positional Asphyxia – Sudden Death“ (Poziční asfyxie – náhlá smrt), US Department of Justice (Ministerstvo spravedlnosti USA), červen 1995, a průběh konference “Safer Restraint” v Londýně z dubnu 2002 pod záštitou Police Complaints Authority (www.pca.gov.uk).

CPT jednoznačně poukazuje na to, že **použití síly a/nebo donucovacích prostředků způsobilých vyvolat poziční asfyxii je nutné se vyhnout vždy, kdy je to možné a použití těchto prostředků ve výjimečných případech se musí řídit instrukcemi, jejichž cílem je minimalizovat zdravotní riziko pro dotčenou osobu.**

35. CPT se zájmem zaznamenal předpisy platné v některých zemích, podle nichž musí být omezující prostředky odstraněny během letu (od okamžiku, kdy letadlo vzlétne). Pokud výjimečně musí být omezující prostředky ponechány, protože deportovaná osoba pokračuje v agresivním chování, příslušníci eskorty by měli být poučeni, aby přikryli cizince dekou (takovou, která je běžně vydávána cestujícím), aby ukryli omezující prostředky před ostatními cestujícími.

Na druhou stranu takové pokyny, jež byly donedávna uplatňovány v jedné z navštívených zemí v souvislosti s nejproblématictějšími deportacemi, kdy dotyčné osoby byly nuceny používat plenky a během celého letu jim nebylo povoleno použít toaletu kvůli jejich údajné nebezpečnosti, nemohou vést k jiné než ponižující situaci.

36. S cílem předejít výše zmíněnému riziku poziční asfyxie, CPT systematicky doporučil **úplný zákaz použití prostředků, které by mohly způsobit částečné nebo úplné ucpání dýchacích cest (nosu a/nebo úst).** Vážné incidenty, ke kterým došlo během deportací v různých zemích v posledních deseti letech, poukazují na značné riziko ohrožení života při použití těchto metod (ucpávání úst a/nebo nosu lepicí páskou, přikládání polštářku nebo vycpané rukavice na obličej, tlačení obličeje proti opěradlu předního sedadla apod.) CPT upozornil smluvní strany na nebezpečí metod tohoto druhu už v roce 1997 ve své sedmé zprávě. Konstatuje, že tato praxe je dnes výslovně zakázána v mnoha smluvních státech a vyzývá další **státy, které tak ještě neučinily, aby bezodkladně zavedly závazné předpisy v tomto ohledu.**

37. Je zásadní, aby se v případě nouzové situace během letu nekladly překážky záchraně deportované osoby. Proto musí být možné **na pokyn posádky odstranit jakékoli prostředky omezující svobodu pohybu deportované osoby.**

V úvahu by mělo být vzato také zdravotní riziko spojené s tzv. "syndromem ekonomické třídy" týkající se osob, které jsou po dlouhou dobu připoutány ke svému sedadlu.³

38. Po návštěvách některých zemí způsobily obavy CPT obzvláště dvě konkrétní záležitosti: nošení masek příslušníky deportační eskorty a užívání paralyzujících nebo dráždících plynů při přesunu zadržovaných cizinců z cely do letadla.

Podle názoru CPT **nikdy neexistují takové bezpečnostní důvody, které by ospravedlnily nošení masek eskortou během deportace.** Tato praxe je vysoce nežádoucí, protože může mimořádně ztížit zjišťování, kdo je odpovědný za případné špatné zacházení.

CPT má také velmi vážné výhrady k používání paralyzujících nebo dráždících plynů pro účely získání kontroly nad zadržovanými cizinci, kteří kladou odpor, aby je bylo možno přemístit z jejich cel do letadel. Použití těchto plynů ve velmi stísněných prostorách, jaké představují cely, znamená evidentní riziko pro zdraví zadržované osoby i personálu. Personál by měl být školen v používání jiných technik k zvládnutí zadržované osoby, která klade odpor (např. manuálních technik nebo používání štítů).

³ Viz zejména „Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial“ (Výskyt a prevence bezsymptomové hluboko-žilní trombózy při dlouhých letech: randomizovaný pokus), John Scurr et al, The Lancet, Vol. 357, 12. května 2001.

39. Některé případy, které se objevily v průběhu deportace upozornily na **důležitost lékařského vyšetření před tím, než je rozhodnutí o deportaci vykonáno**. Toto preventivní opatření je zvláště nezbytné v případě, kdy se předpokládá použití síly a/nebo zvláštních prostředků.

Podobně i **všechny osoby, jejichž deportace byla neúspěšná, musí projít lékařským vyšetřením ihned poté, co jsou vráceny na místo zadržení** (ať už na policejní stanici, do věznice nebo speciálního zařízení pro cizince). V takovém případě bude možné ověřit zdravotní stav dotyčné osoby a pokud to bude nezbytné, vydat potvrzení o jakýchkoli zraněních. Takové opatření by mohlo také chránit příslušníky eskorty před bezdůvodnými obviněními.

40. Během mnoha návštěv se CPT setkal s tvrzeními, že zadržovaným cizincům byl injekčně podán lék se zklidňujícím nebo sedativním účinkem, aby se předešlo problémům při jejich deportaci. Na druhou stranu Výbor upozoroval, že v některých zemích existují předpisy, které zakazují podávání zklidňujících nebo jiných léků k ovládnutí osoby proti její vůli. **CPT se domnívá, že podávání léků osobě, která má být deportována, musí být vždy prováděno na základě lékařského rozhodnutí přijatého v souvislosti s tímto konkrétním případem. S výjimkou jednoznačně a přísně vymezených výjimečných okolností, by se léky měly podávat jen s informovaným souhlasem dotyčné osoby.**

41. **Zásahům zahrnujícím deportaci zadržovaných cizinců musí vždy předcházet opatření, jejichž cílem je pomoci zorganizovat osobám jejich návrat, zejména s ohledem na jejich rodinu, zaměstnání a psychologickou podporu.** Je velmi důležité, aby zadržovaní cizinci byli informováni dostatečně dlouho dopředu o budoucí deportaci, aby se s ní mohli psychologicky vyrovnat a mohli informovat osoby, které by o ní měly vědět a připravit si své osobní věci. CPT upozoroval, že neustálá hrozba nucené deportace visící nad zadržovanými, kteří neobdrželi předchozí informace o datu jejich deportace, jim může přivodit stav úzkosti, který může vyvrcholit v průběhu deportace a vyústit v agresi a stav rozrušení. V této souvislosti CPT zaznamenal, že v některých zemích, které navštívil, působila u orgánů odpovědných za provádění deportace psychosociální služba, kterou tvořily psychologové a sociální pracovníci, kteří byli odpovědní zejména za přípravu zadržovaných příslušníků k deportaci (prostřednictvím nepřetržitého dialogu, kontaktování rodiny v zemi určení atd.). Je samozřejmé, že **CPT vítá tyto iniciativy a vyzývá ty státy, které tak ještě neučinily, aby zřídily takovéto služby.**

42. Řádný výkon deportačních operací závisí do velké míry na kvalitě eskortujícího personálu. Je jasné, že **příslušníci eskorty musí být vybíráni s mimořádnou péčí a musí projít vhodným specifickým výcvikem s cílem minimalizovat riziko špatného zacházení.** Praxe států, které Výbor navštívil, byla často nesmírně vzdálená tomuto požadavku. V některých zemích však byl zabezpečen speciální výcvik (použití donucovacích prostředků a metod, řízení stresu a konfliktů atd.). Pozitivní efekt přinesly i některé řídicí strategie jako např. vytvoření eskorty z příslušníků, kteří se dobrovolně přihlásili, v kombinaci s povinným střídáním (aby se předešlo syndromu únavy z této práce a riziku spojenému s rutinou a zajistil jistý emocionální odstup příslušníků od vykonávaných operativních činností) a poskytnutím specializované psychologické podpory členům eskorty na jejich žádost.

43. **Zřízení vnitřních a vnějších monitorovacích mechanismů v oblasti tak citlivé jako představují letecké deportace je nanejvýš důležité.** CPT s politováním zjistil, že v mnoha zemích byly specifické monitorovací mechanismy zřízeny až poté, co došlo k několika vážným případům, například v podobě úmrtí deportovaných osob.

44. **Deportace musí být pečlivě zdokumentovány.** Základním požadavkem je, aby příslušné útvary vedly kompletní spisy a záznamy o všech deportacích, které vykonávají. Zvláštní pozornost by měla být věnována informacím o neúspěšných pokusech o deportaci a systematicky by se měly zaznamenávat zejména důvody upuštění od výkonu deportace (rozhodnutí přijaté eskortním týmem na příkaz vedení, odmítnutí ze strany kapitána letadla, násilný odpor deportované osoby, žádost o azyl atd.). Záznamy by měly zahrnovat informace o všech incidentech a každém použití donucovacích prostředků (pouta na ruce, pouta na nohy, použití technik sebeobrany, přinesení deportované osoby na palubu atd.)

Také je možno zvážit použití jiných prostředků, například audiovizuálních, které jsou používány v některých navštívených zemích zejména pro deportace, u nichž se předpokládá, že budou problematické. Kromě toho mohou být nainstalovány v různých místech bezpečnostní kamery (přístupové chodby k celám, trasa, kterou eskorta a deportovaná osoba procházejí k vozidlu určenému pro převoz k letadlu atd.)

45. **Je také užitečné, když je průběh každé deportace, u níž je možno předvídat obtíže, monitorován vedoucím příslušného útvaru, který ji může kdykoliv přerušit.** V některých z navštívených zemí CPT shledal, že příslušníci vnitřních kontrolních orgánů policie vykonávali náhodné kontroly, jak při přípravě na deportaci, tak v průběhu letu. Navíc v určitém – ovšem jen malém – počtu případů, nastoupili příslušníci kontrolních orgánů do letadla inkognito a monitorovali deportovanou osobu a eskortu až do příjezdu na místo určení. CPT může tyto iniciativy, které jsou v současnosti v Evropě ojedinělé, pouze přivítat.

Dále chce CPT zdůraznit roli, kterou hrají vnější kontrolní orgány (včetně soudních), ať už národní nebo mezinárodní, při prevenci špatného zacházení během deportací. Tyto orgány by měly pečlivě sledovat veškerý vývoj v této oblasti, s obzvláštním zřetelem na používání síly a donucovacích prostředků a ochranu základních práv letecky deportovaných osob.